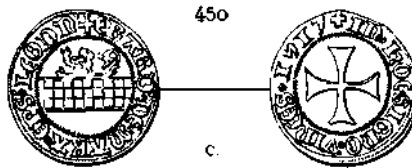

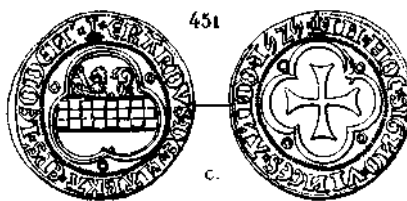
EEN LUIKS MUNTATELIER TE STOKKEM?

R. Van Laere

Tijdens opgravingen in 1971-72, ter gelegenheid van de restauratie van de Sint-Petronellakapel te Rekem-Lanaken, heeft men 57 munten en 15 fragmenten gevonden. De vindsters veronderstellen dat het om offergeld van pelgrims gaat $\frac{1}{2}$. Met uitzondering van 2 munten dateren ze allemaal van de tweede helft van de 15e eeuw of van de eerste helft van de 16e eeuw. Meer dan 40 munten dateren van het bewind van Erard van der Marck (1506-1538) en het is verwonderlijk dat er geen enkele munt van Stokkem te vinden is in deze muntvondst. Het opgravingsrapport vermeldt 3 swertes $\frac{2}{3}$ type Ch. 450 en 39 swertes type Ch. 451 $\frac{3}{4}$.

Ch. 450 - Kleine swerte van Erard van der Marck

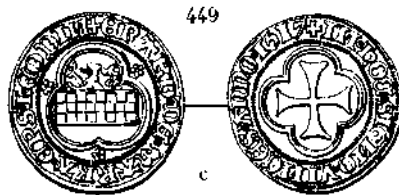

Ch. 451 - Swerte van Erard van der Marck, atelier van Luik

In het kader van de voorbereidingen tot publicatie van een heruitgave van de “de Chestret” $\frac{4}{5}$ hebben de heren D. Lhomme en M. François deze munten opnieuw bestudeerd, na een eenvoudige mechanische reiniging. M. François vestigde er de aandacht op dat deze munten veel meer varianten vertonen dan het opgravingsrapport laat veronderstellen.

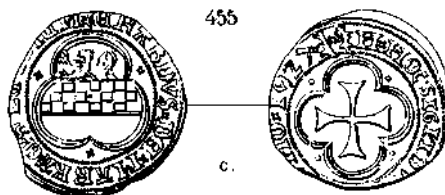
Deze swertes vertonen verschillende varianten in de legenden van de voor- en keer-

zijde evenals in de jaartallen (151?, 1513, 1517, 1518, 152?, 1525). Minstens 7 swertes zijn van het type Ch. 449, niet vermeld in het opgravingsrapport. Mogelijk kunnen nog 3 andere slecht bewaarde munten toegeschreven worden aan deze groep, ondanks een kruis met brede armen aan het begin van de legende op de voorzijde en de zeer lange poten van de leeuw op het schild. Een van deze 3 munten is voldoende goed bewaard om sporen van een helaas onleesbare datum te laten zien. Het kruisje, aan het begin van de legende van de twee andere exemplaren, verschilt lichtjes van het normale type. Alle andere swertes, op één uitzondering na, zijn onvoldoende goed bewaard of geslagen om ze te kunnen toewijzen aan type Ch. 449 of Ch. 451. Het grote aantal bestaande varianten van deze twee munttypes laat geen identificatie toe op basis van slechts enkele details. Men zou een uitgebreide studie van deze talloze varianten moeten doen om te weten of deze varianten betekenisvol zijn dan wel te wijten zijn aan de vergetelheid of de fantasie van de van de stempelsnijder.

Ch. 449 - Swerte van Erard van der Marck, atelier van Hasselt

De munt ontdekt door M. François van het type Ch. 455, de enige getuige van een Luiks muntatelier toegeschreven aan Stokkem, is geslagen in rood koper $\frac{5}{2}$, weegt 2,07 g en heeft een diameter van ongeveer 24 mm. De voor- en keerzijde zijn georiënteerd op 40°. De staat van bewaring van dit exemplaar is relatief goed, maar de legende van de voorzijde is niet volledig leesbaar: []RARDVVS DE [] EPS LEO[] $\frac{6}{10}$. Het teken aan het begin van de legende is onvoldoende bewaard om een interpretatie toe te laten. In het veld staan de wapens van van der Marck in een driepas met in de buitenhoeken een kleine x. Het veld is omgeven door een parelcirkel. De keerzijde toont een gevoet kruis in een vierpas met in de buitenhoeken rechts boven en links onder een kleine x; de kruisjes van de twee andere hoeken zijn niet zichtbaar. Het veld is eveneens omgeven door een parelcirkel. De legende, waarvan een deel buiten het muntplaatje ligt, luidt als volgt: (tak) IN [] VINCES ANNO 1?27 (de letters N staan in spiegelbeeld).

Ch. 455 - Swerte van Erard van der Marck, atelier van Stokkem

HYPOTHESE VAN DE CHESTRET

Naar aanleiding van deze ontdekking lijkt het ons de moeite waard het probleem van het bestaan van een muntatelier in Stokkem opnieuw te bekijken.

De Chestret was de eerste om dit type swerte aan het atelier van Stokkem toe te schrijven. Hij steunde zijn hypothese voornamelijk op twee argumenten:

- het teken aan het begin van de legende zowel op de voor- als op de keerzijde is een atelierteken.
- dit teken stelt een boomstam voor en vermits Stokkem een boomstam heeft in zijn wapenschild, moet het atelier zich in deze stad bevinden.

Ter ondersteuning van zijn hypothese voegde de Chestret er aan toe, dat Erard van der Marck de werken uitgevoerd heeft in de burcht van Stokkem.

Blijkbaar heeft de Chestret slechts één exemplaar van dit type swerte gezien.

Wat bij de Chestret een vermoeden is, wordt in de loop der jaren, en dat zonder bijkomende opzoekingen, een quasi zekerheid, zoals men bijvoorbeeld kan vaststellen in een nota gepubliceerd door H. Frère in 1980 ⁷, die trouwens slechts het exemplaar citeert gepubliceerd door de Chestret in 1890. In 1981 publiceert M. Hendrickx over 2 nieuwe exemplaren ⁸, waarvan er één misschien geslagen is met dezelfde stempels als het exemplaar van de Chestret. Het andere vertoont varianten in de legende zowel op de voor- als op de keerzijde. In de hoeken van de driepas op de voorzijde van een van de munten staan x-en terwijl op de andere ringetjes staan. Het exemplaar van Tongeren heeft x-en zowel op de voor- als op de keerzijde, terwijl de andere gekende munten allemaal ringetjes op de keerzijde hebben. Deze exemplaren tonen het bestaan van minstens 3 paar muntstempels aan. Dat laat ons toe te suggereren dat dit type misschien niet zo zeldzaam is als men denkt. Als men rekening houdt met statistische studies gesteund op vergelijkbaar Frans materiaal ⁹, kan men suggereren dat blijkbaar minstens 40.000 exemplaren geslagen werden.

ANALYSE VAN DE HYPOTHESE

Het lijkt ons nuttig de argumenten ten gunste van de hypothese van de Chestret even af te wegen.

Vooraleer het numismatisch aspect van de vraag te behandelen, is het nodig het commentaar van de Chestret over de bouw en de werken van de burcht van Stokkem in zijn juiste historische context te plaatsen, want zowel H. Frère als M. Hendrickx doen beroep op deze argumenten om beter het bestaan van een muntatelier te Stokkem te funderen.

Sinds de publicatie van de Chestret is het bewind van Erard van der Marck in detail bestudeerd door P. Harsin ¹⁰. Deze toont aan dat de werken te Stokkem kaderen in hele reeks militaire verdedigingswerken, een beetje overal in het Luikse, op bevel van Erard van der Marck, en dat de werken te Stokkem zich situeren rond 1515. Deze werken zijn dus niet de onmiddellijke aanleiding voor het slaan van de swertes waar-

van sprake. Het tijdsverschil is te groot, want alle munten van het type Stokkem dateren van 1527. De versterkingswerken getuigen trouwens niet van een groot demografisch of economisch belang te Stokkem, want verschillende versterkingen die elders werden uitgevoerd gaven evenmin aanleiding tot enige monetaire activiteit.

Een doorgedreven onderzoek in de archieven van de schepenbank van Stokkem heeft niet het minste spoor opgeleverd van een muntslag te Stokkem. Het moet wel gezegd worden dat het grootste deel van deze archieven te recent is om een betrouwbare bron te zijn, maar het zou toch verbazen dat een zo belangrijk feit geen enkele getuigenis zou achtergelaten hebben. Men kan dus besluiten dat de suggestieve opmerking van de Chestret geen argument vormt voor het toewijzen van een muntatelier aan Stokkem.

HET NUMISMATISCH ASPECT

Tot hiertoe is geen enkele grondige numismatische studie gedaan over de precieze betekenis van al de tekens in de legenden en op andere plaatsen op de Luikse munten. Dezelfde opmerking geldt eveneens voor de verschillende manieren waarop deze ateliers zijn aangeduid op de munten.

Een snel onderzoek, gesteund op de Chestret, laat toe de grote lijnen te ontdekken van de typische kenmerken in gebruik te Luik tussen het einde van de 13e eeuw en het einde van de 16e eeuw. De sterling van Jan van Vlaanderen (1282-1292) (Ch. 207) luidt een nieuwe monetaire politiek in en de oudere munten die allemaal penningen zijn kunnen dus verwaarloosd worden bij de studie van ons probleem.

Na het bewind van Gerard van Groesbeek (1564-1580) zijn de laatste typische middeleeuwse kenmerken verdwenen. De latere munten zijn in dit geval dus niet betekenisvol en kunnen dus niet als referentie gebruikt worden. Men kan trouwens niet ontkennen dat sommige munttekens voorkomend op sommige series, zelfs latere, moeilijk te interpreteren zijn.

Na het bewind van Jan van Vlaanderen blijven enkele onzekerheden bestaan over de manier waarop we het muntatelier moeten identificeren, maar de basisprincipes liggen niettemin vast voor een periode tot aan de 15e eeuw. Vanaf Gwijde van Dampierre (1291-1292) wordt het muntatelier uitdrukkelijk genoemd op de keerzijde van de munten. Uitzonderingen hierop zijn zeldzaam. Evenwel is het atelier soms niet vermeld, bijvoorbeeld Hugo van Chalons (Ch. 210; een vals stuk?), Adolf van Waldeck (Ch. 217, penning van een ouder type) en Tibout van Bar (?) (Ch. 219). Dat is eveneens toepasselijk op de eerste gouden munten zoals bijvoorbeeld deze van Jan van Arkel (Ch. 250 en 251). Zelfs in latere periodes blijft de identificatie van het muntatelier soms onmogelijk.

De Chestret geeft soms de indruk dat het muntatelier aangeduid is op de voorzijde van bepaalde munten. Maar als men deze nauwlettend bestudeerd stelt men vast dat de Chestret verkeerdelijk de voor- en keerzijde bepaald heeft, of dat hij een welbepaalde

reden heeft voor de omkering. Vanaf het bewind van Lodewijk van Bourbon (1456-1482) wordt dit soort vermelding van het muntatelier eerder uitzonderlijk. Onder het bewind van Jan van der Marck (1482-1484) verschijnt voor de eerste keer, naast de uitdrukkelijke vermelding van het atelier, een teken dat een atelierteken zou kunnen zijn. Jan van Hoorn (1484-1504) is de laatste om de naam van het atelier te vermelden op bepaalde kleine munten; het is waarschijnlijk een achterhaalde mode 11.

Vanaf het begin van de 14e eeuw wordt een serie symbolen opgenomen in de legenden. Ze komen zowel op de voorzijde en/of op de keerzijde voor. Hun betekenis is niet altijd duidelijk. Tegen het midden van de 14e eeuw worden de decoratieve elementen die de woorden afscheiden meer en meer gevarieerd: punten, ringetjes, sterren, kruisen, driepassen,... Deze elementen hebben in bepaalde gevallen een zeker concrete betekenis gehad. Ze onderscheiden mogelijk de verschillende uitgiften van een zelfde munttype. In andere gevallen is deze verscheidenheid mogelijk te wijten aan het improvisatietalent van de stempelsnijder. De Chestret vermeldt slechts zelden deze verschillen en, als hij het doet, is zijn uitleg betwifelbaar. Bijvoorbeeld voor het gezicht in de O's van het type Ch. 236 (Adolf van der Marck, vlieger van Hoei). Bij gebrek aan beter proberen we de verschillende tekens te groeperen in verschillende categorieën.

HOOGWAARDIGHEIDSSYMBOLEN: MIJTER EN STAF

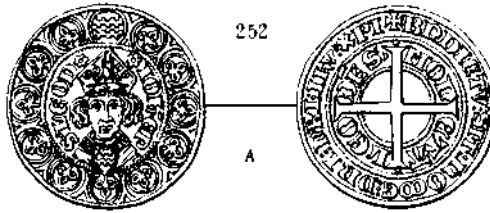
De mijter en de bisschoppelijke staf symboliseren de macht van de bisschop van Luik. Hugo van Chalons plaatst de mijter op de voorzijde van een van zijn munten. Jan van Heinsberg zet hem op de keerzijde van verschillende kleine munten. Het kruis verschijnt op de voorzijde van twee types van Tibout van Bar. Het gaat steeds over munten die deze van andere heerlijkheden imiteren en deze symbolen zijn op discrete wijze opgenomen in het munttype. De mijter en het kruis hebben waarschijnlijk geen concrete monetaire betekenis, met uitzondering misschien in het geval van Jan van Heinsberg.

HERALDISCHE SYMBOLEN

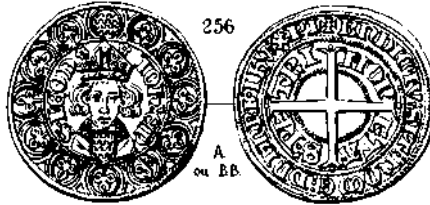
Twee categorieën moeten onderscheiden worden: de symbolen ontleend aan de wapens van de bisschop en de symbolen afgeleid van het wapenschild van de stad waar het muntatelier gevestigd was.

De wapens van de bisschop

Dit type is nauw verbonden met de symbolen van de machthebber. Ze accentueren de identiteit van de vorst. Engelbert van der Marck is de eerste die, mogelijk aan het einde van zijn bewind, zijn geminiaturiseerd schild als decoratief element in de randversiering van de voorzijde rond de omtrek plaatst (Ch. 248). Zijn voorbeeld inspireert zijn opvolgers: Jan van Arkel (Ch. 252, 255, 256, 257, 264, 265) en Arnold van Hoorn.

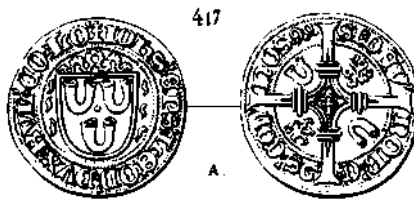
Ch. 252 - Groot van Jan van Arkel, atelier van Luik

Ch. 256 - Groot van Jan van Arkel, atelier van Maastricht

Op de munten van Arnold van Hoorn neemt de hoorn dikwijls een intermediaire positie in tussen het muntelement en symbool, geïntegreerd in de legende. Arnold van Hoorn voert het heraldische symbool in, in de vrije hoeken van het kruis op de keerzijde van de munten (Ch. 271, 272, 274, 276). Onder het bewind van Jan van Beieren staat het heraldische symbool dikwijls in het centrum van het opengewerkt kruis op de keerzijde (Ch. 279, 280, 288, 289, 290, 291).

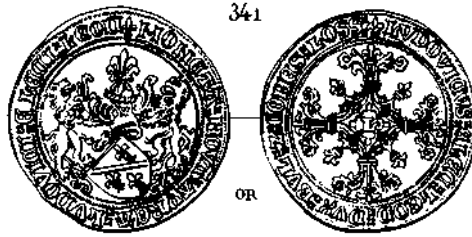
Vanaf deze periode neemt het iconografisch belang van het heraldische symbool gevoelig toe (Ch. 287). Op de kleine munten blijft het aanwezig in de vrije hoeken van het kruis op de keerzijde, zoals in de periode van Jan van Hoorn.

Ch. 417 - Stuiver van Jan van Hoorn, atelier van Luik

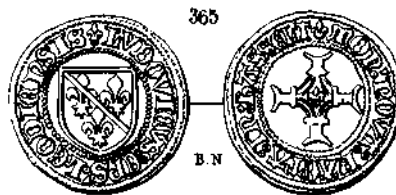
De evolutie van de Luikse aanmunting volgt in dit opzicht het voorbeeld van de munten van de heerlijkheden en de aangrenzende gebieden.

Na de tijdelijke verdwijning van het heraldische symbool in de legende tijdens het bewind van Arnold van Hoorn, verschijnt dit symbool een laatste keer onder het bewind van Jan van Heinsberg (Ch. 327). Lodewijk van Bourbon gaat verder: hij voert de initiaal van zijn voornaam – L – in, in het centrum van het kruis (Ch. 341, 345, 359).

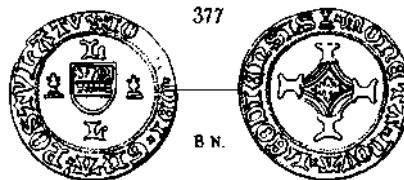
Ch. 341 - Goudgulden met twee leeuwen van Lodewijk van Bourbon

De lelie, bij het begin van de legenden, op een muntserie is zeer betekenisvol (Ch. 341, 345, 357, 358, 363, 369).

Ch. 365 - Swerte van Lodewijk van Bourbon, atelier van Hasselt

De lelie heeft zo'n een grote indruk nagelaten dat zijn vijand, Jan van der Marck, ze hernomen heeft (Ch. 377); of gaat het hier over een opzettelijke fout van de graveur?

Ch. 377 - Swerte van Jan van der Marck, atelier van Luik.

De twee L-en in het veld van deze munt moeten gelezen worden als L(eod)I, zoals op de andere munten van deze groep (Ch. 375, 376). Twee “bourbonse” fouten op dezelfde keerzijde lijken me wat veel!

Lodewijk van Bourbon, die de eerste was om het heraldische symbool van zijn familie te combineren met een concrete aanduiding van zijn persoon door het gebruik van zijn initiaal, werd geïmiteerd door Everard van der Marck. Zijn initiaal E verschijnt samen met het everzwijn – zijn persoonlijk symbool (Ch. 383, 384).

Het bewind van Jan van Hoorn luidt een overgangperiode in waarbij de verwijzing naar de persoon van de vorst verdwijnt. Voortaan wisselen de heraldische symbolen van de vorst af met heraldische symbolen van een andere betekenis. Vanaf het bewind

van Erard van der Marck zijn er geen sporen meer van heraldische familiesymbolen in de legenden omdat deze zelf definitief het munttype veroverd hebben.

Het perron van Luik

Vanaf het midden van de 12e eeuw werd het perron van Luik afgebeeld op verschillende munten (Ch. 92). Op de penningen van Jan van Eppes (Ch.190, 191, 192) werd het perron voorzien van de legende HOIENSES. Dat moet ons aansporen om voorzichtig te zijn wat betreft de identificatie van het perron als atelierteken van de stad Luik. Onder het bewind van Adolf van der Marck staat het perron eveneens in het veld van verschillende biljoenen munten die volgens de legende geslagen zijn te Avroy (Ch. 235) of te Hoei (Ch. 239). Geen enkele vergelijkbare munt van het Luikse atelier is tot op heden gekend. Men vindt het perron onder andere ook in het veld van de munten van Jan van Heinsberg (Ch. 320, 321, 322, 333) geslagen te Hasselt.

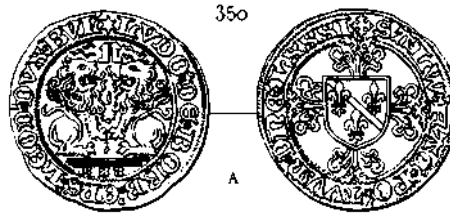
De adelaar op de voorzijde van drie munten van Engelbert van der Marck (Ch. 241, 242, 243) staat er niet als atelierteken, omdat de legende van de keerzijde uitdrukkelijk het atelier van Luik vermeldt. Ofwel is het een puur decoratief element – maar dat is weinig waarschijnlijk – ofwel is de adelaar te beschouwen als een uitgifteteken. Men vindt hetzelfde soort adelaar op twee munten van Jan van Arkel (Ch. 259, 260) waarvan de legende van de keerzijde duidelijk het atelier van Maastricht vermeldt. Het feit dat Jan van Arkel groten geslagen heeft te Maastricht die zich slechts onderscheiden door dit teken (Ch. 258) lijkt de hypothese te versterken dat het hier wel degelijk gaat over een uitgifteteken.

De sleutels afgebeeld op de keerzijden van twee gouden munten van Arnold van Hoorn (Ch. 267 en Ch. 268) kunnen niet beschouwd worden als munttekens. Ze verwijzen naar Sint Pieter, die afgebeeld is op de voorzijde, vermits op één van deze munten (Ch. 268) Tongeren uitdrukkelijk vermeld is als muntatelier. De aanwezigheid van dezelfde sleutels op een ander type florijn (Ch. 266) is moeilijker uit te leggen maar moet mogelijk beschouwd worden als het resultaat van een te nauwgezet kopieerwerk van een pauselijke florijn in plaats van een precieze bedoeling. Het Luikse atelierteken van Maastricht neemt steeds de vorm aan van één enkele sleutel (Ch. 129, 469), soms vergezeld van een ander symbool zoals een boek (Ch. 129) of een spijker (Ch. 469).

De toren (Ch. 347, 349, 353 tot 357) en de ster met zes stralen (Ch. 350, 352) op de keerzijde en/of op de voorzijde van de munten van Lodewijk van Bourbon zouden een toekenning aan een specifiek atelier kunnen suggereren.

Ch. 353 - Aidant van Lodewijk van Bourbon

Ch. 350 - Dubbele aidant van Lodewijk van Bourbon

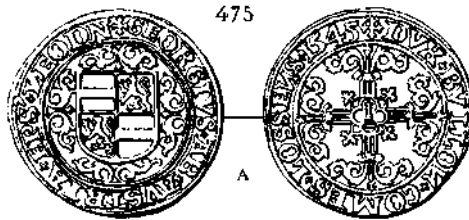
Maar de combinatie van, bijvoorbeeld, het versierd kruis en de ster met de vermelding van het atelier van Hasselt maakt duidelijk dat het ook gaat over een uitgifteteken en niet over een atelierteken. Dat alles bevestigt onze twijfels over de juiste betekenis van het perron voorkomend in de legenden van de munten van van der Marck (Ch. 370, 371, 375, 376, 377, 380, 381, 383) waar het perron op een onsamenhangende manier geplaatst is hetzij op de voor- of keerzijde, hetzij op de twee zijden of gecombineerd met een ander symbool (Ch. 377, lelie). De Chestret 11 vermeldt het plakkaat van 1488 in hetwelk penningen met kruisje tegenover penningen met perron staan. Hij voegt er aan toe 12 dat de munt met kruisje mogelijk geslagen is buiten de stad. De Chestret preciseert dat het type met perron hoger geëvalueerd wordt dan het type met kruisje. Perron en kruisje spelen dus, in de eerste plaats, de rol van uitgifteteken en misschien, in de tweede plaats, de rol van atelierteken.

Onder het bewind van Jan van Hoorn schijnen de twijfels over de betekenis van het perron, geplaatst in de legende, te verdwijnen. Op de florijnen (Ch. 388 en 389) staat het perron op de keerzijde en schijnt het de aanduiding van het atelier te vervangen. Op de stuiver (Ch. 417) staat het perron op de voorzijde wat op een aarzeling in de tradities zou kunnen wijzen. Anderzijds moet men vaststellen dat het gebruik van het atelierteken niet overall veralgemeend is. In een weinig productief atelier zoals Sint-Truiden (Ch. 427) houdt men zich aan de oude mode door uitdrukkelijk het muntatelier te noemen ook al is het mogelijk dat de adelaar op de voorzijde en op de keerzijde eigenlijk reeds het atelier aangeeft. Gedurende dezelfde periode zijn de persoonlijke heraldische symbolen van de bisschoppen niet verdwenen, en hetzelfde kan gezegd worden van de uitgiftetekens.

Bij het begin van het bewind van Erard van der Marck (1506-1538) is de situatie dus zeer complex. Enerzijds wordt het atelier niet meer uitdrukkelijk vermeld in de

legende van de keerzijde; anderzijds kunnen verschillende tekens aan het begin van de legenden geplaatst worden om ofwel de uitgiften, ofwel de ateliers te onderscheiden. De enige conventie die schijnt te bestaan in die periode is het gebruik van het perron dat blijkbaar altijd het atelier van de stad Luik aanduidt als het geplaatst is op de keerzijde. Dit perron staat op de goudstukken (Ch. 428, 431), op de zilveren en biljoenen munten (Ch. 436, 437, 438, 439, 444) en zelfs op de koperen munten (Ch. 451, 452, 453). Het staat altijd op de keerzijde en soms op de twee zijden van de munt.

Onder het bewind van Cornelis van Berghes is het gebruik van het perron beperkt tot de keerzijde (Ch. 465, 466) van de koperen munten: Joris van Oostenrijk plaatst het slechts eenmaal in de legende (Ch. 476). Men moet trouwens enig voorbehoud formuleren wat betreft het gebruik van het perron als atelierteken, want de titulatuur van de prinsbisschop schijnt in sommige gevallen een dergelijke hypothese tegen te spreken ¹³. Nochtans plaatst Joris van Oostenrijk het perron verschillende keren in het centrum van het opengewerkt kruis (Ch. 474, 475, 479).

Ch. 475 - Dubbele stuiver van Joris van Oostenrijk, atelier van Luik

Onder het bewind van Robert van Berghes, verschijnt het perron slechts een enkele keer op de keerzijde. Het staat in het centrum van het kruis (Ch. 503). Het is slechts vanaf het bewind van Gerard van Groesbeek dat men duidelijk de indruk heeft dat het perron opnieuw een rol speelt als atelierteken (Ch. 521). Maar het feit dat het op de voorzijde staat midden in de legende bewijst dat het perron een integraal deel uitmaakt van het type en dus geen atelierteken is.

Onder de latere prinsbisschoppen blijft de situatie over het algemeen gelijk. Het perron in het begin van de legende op de keerzijde of, zeldzamer, op de voorzijde vervult de functie van atelierteken. Dat betekent echter niet dat alle munten geslagen in het atelier van Luik het perron hebben. De algemene indruk blijft dat het perron eerder gebruikt werd als karakteristiek van een uitgifte gereserveerd voor het atelier van Luik dan als een merkteken van de totaliteit van de productie van dit atelier. Als men verschillende uitgiften van eenzelfde munttype van een atelier wil aanduiden gebruikt men bijkomende tekens zoals ringetjes, (Ch. 452 en 453). Om volledig te zijn moeten we ook de sleutel en de spijker vermelden die Cornelis van Berghes ingevoerd heeft op het munttype van een kortstondige muntslag te Maastricht (Ch. 469).

Het is slechts onder het bewind van Ernest van Beieren (1581-1612) dat de nieuwe ateliertekens worden ingevoerd, bijvoorbeeld de eikel voor Maaseik.

Vanaf het einde van de middeleeuwen vermenigvuldigt zich het aantal geschreven bronnen die ons informeren over de muntproductie in het Luikse. Ze vertellen dat de rol gespeeld door het atelier van Hasselt belangrijker was op sommige momenten en verminderde op andere. Deze teksten laten ook toe sommige uitgiften toe te wijzen aan een bepaald atelier zonder dat de munten karakteristieke tekens dragen. De hypothese geformuleerd door de Chestret dat er een nauwe relatie bestaat tussen de titulatuur gebruikt door de prinsbisschoppen – graaf van Loon – en de veronderstelde muntslag te Hasselt is zeker niet altijd te volgen. H. Frère suggereert dat de grote swertes met een kruisje in de legende daterend van het bewind van Erard van der Marck geslagen zijn in het atelier van Hasselt ¹⁴. Onder het bewind van Cornelis van Berghes verschijnt voor het eerst een muntteken dat verschillende vormen aanneemt: een dubbel blad (Ch. 460, 462), een enkel blad (Ch. 463?, 464) of een tak met blad (Ch. 461). Na een periode van onderbreking verschijnt dit muntteken misschien een enkele keer onder het bewind van Gerard van Groesbeek (Ch. 512). Bij gebrek aan archieven en botanische details is het gewaagd de afgebeelde plantensoort te willen identificeren. De weinige beschikbare bronnen convergeren naar een identificatie van het muntatelier van Hasselt. Zoals de eikel van Maaseik heeft dit muntteken een heraldische oorsprong, want Hasselt had, tot het einde van de 15e eeuw en het begin van de 16e eeuw, een boom in zijn wapenschild ¹⁵. Een vergelijkbare tak op de munten van de periode van Ferdinand van Beieren (Ch. 627, 629) is onbetwistbaar het atelierteken van Hasselt. Onder het bewind van Cornelis van Berghes laten ons de verschillende vormen van het blad en de tak niet toe vast te stellen of dit teken een verband heeft met de verschillende uitgiften van het atelier of dat het over een atelierteken gaat waarvan de vorm nog niet definitief vastgelegd was.

Wij hebben reeds de aandacht getrokken op het feit dat in sommige gevallen de verschillende manieren van het plaatsen van leestekens in de legende een concrete betekenis zou kunnen hebben. De meest gebruikte symbolen zijn de ster met 6 stralen, die voorkomt onder het bewind van Adolf van der Marck (Ch. 228, 230, 231?) en de bloem of rozet, vanaf het bewind van Engelbert van der Marck (Ch. 241, 242, 243). In de meeste gevallen staan deze symbolen op de voorzijde van de munten, maar soms staan ze op de keerzijde. Ze komen voor op munten geslagen in verschillende ateliers. Als ze een concrete betekenis hebben – en dat lijkt niet altijd het geval – moeten ze beschouwd worden als uitgiftekens.

De verschillende vormen van kruisen, aan het begin van de legende, kunnen hetzelfde doel gehad hebben.

ATELIERTEKEN

Men kan dus instemmen met het eerste deel van de hypothese van de Chestret wat betreft het type “Stokkem”, want vanaf het bewind van Erard van der Marck is de vermelding van het atelier op de keerzijde van de munten niet meer in gebruik. Gedurende deze periode zijn verschillende munten voorzien van karakteristieke tekens die tegelijk ateliertekens en uitgiftekens kunnen zijn. Dat dit teken op de voor- of keerzijde staat betekent niets bijzonders want er zijn parallellen. Er blijft ons

slechts te bekijken of dit muntteken kan toegekend worden aan een Luiks muntatelier te Stokkem.

IDENTIFICATIE VAN HET ATELIER

Er blijkt een verwarring te zijn geweest in de geest van de Chestret wat betreft het wapenschild van Stokkem. In feite staat op het zegel van de schepenbank van Stokkem – vertegenwoordiger van de prinsbisschop – een burcht, geïdentificeerd door een klein schild. Op dit schild staan de wapens van de stad Stokkem: een boomstam. Waarom zou de vorst een muntteken gekozen hebben geïnspireerd door dit blazoen en niet door dat van zijn eigen vertegenwoordigers?

Zegel van de stad Stokkem, van een acte van 22 december 1465

De auteurs schijnen niet het verschil te maken tussen de boomstam, zogezegd sprekend voor Stokkem, – maar een stam is tenslotte geen stok – en het blazoen en de tak die voorkomt op de munt. De vorm komt niet overeen.

Het is trouwens moeilijk uit te leggen waarom men een atelierteken voor een nieuw muntatelier zou gemaakt hebben, dat blijkbaar maar één jaar in bedrijf zou geweest zijn, want alle munten van “Stokkem” dateren van hetzelfde jaar en vooral omdat het gaat over een uitgifte van kopermunten waarvoor het niet essentieel is de uitgifte te kunnen onderscheiden daar deze munten geen edel metaal bevatten.

Anderzijds vertonen de munten van Erard van der Marck een vervelende lacune. Wat betreft de uitgifte van het atelier van Hasselt, waarvan men gouden en zilveren munten kent, zijn de koperen munten nog niet op bevredigende wijze geïdentificeerd.

Bovendien blijkt de oprichting van een muntatelier te Stokkem tegenstrijdig te zijn met de Luikse muntpolitiek in die periode, die eerder centraliserend dan decentraliserend was.

Is het niet eens logischer van de tak van de swertes van Erard van der Marck te vergelijken met de tak met blad die Cornelis van Berghes nauwelijks tien jaar later plaatste op de munten van het atelier van Hasselt?

Wij denken daarom dat het mogelijk is om een andere hypothese te formuleren: de munten met het muntteken “tak” zijn geslagen in het atelier van Hasselt, waar dit muntteken ingevoerd is om de munten van Hasselt te onderscheiden van gelijkaardige munten geslagen te Luik, en die het perron als atelierteken zowel op de voor- als keerzijde hebben.

CONCLUSIE

Het bestaan van een Luiks muntatelier te Stokkem onder het bewind van Erard van der Marck werd voor de eerst gesuggereerd door de Chestret. Hij heeft zijn hypothese zeer zorgvuldig geformuleerd en heeft het zelfs niet opportuun gevonden om ze te hernemen in zijn inleiding over de verschillende Luikse ateliertekens. Nochtans is deze hypothese in de loop der jaren een quasi zekerheid geworden zonder dat er nieuwe elementen aan het licht gekomen waren.

Een meer gedetailleerde analyse van de argumentatie van de Chestret toont nochtans aan dat zijn hypothese heel onwaarschijnlijk is, en dat om verschillende redenen. Als men het muntteken “tak” confronteert met de andere elementen van die periode, en in het bijzonder met sommige munttekens van het bewind van Cornelis van Berghes, is het mogelijk een andere werkhypothese te formuleren die beter overeenkomt met de politiek van centralisatie van de muntslag in het Luikse in die periode. Deze hypothese – die te bewijzen blijft – wijst het atelierteken toe aan Hasselt.

NOTEN

- 1/ A. CLAASEN & L. JANSSEN, *De opgravingen bij de Sint-Petronellakapel te Rekem, in Het oude land van Loon* 27, 1972, blz. 23-29.
- 2/ Swerte = brûlé in het Frans.
- 3/ Slechts 34 van de 39 exemplaren vermeld in het opgravingsrapport werden in 1982 gedeponneerd in het Provinciaal Gallo-Romeins Museum van Tongeren. Deze munten worden nu bewaard in het Penningkabinet van de provincie Limburg. De andere exemplaren zijn vergaan en gecorrodeerd door de tand des tijds.
- 4/ In de tekst zal dikwijls gerefereerd worden naar de studie van J. DE CHESTRET DE HANEFPE, *Nummatique de la principauté de Liège et de ses dépendances (Bouillon, Looz) depuis leurs annexions*, Brussel 1890 en het *Supplément* gepubliceerd door dezelfde auteur te Luik in 1900. De referenties zijn aangeduid met de afkorting Ch. gevolgd door een cijfer dat het type aanduidt door de auteur beschreven.
- 5/ De niet-destructieve analyse uitgevoerd onder de directie van Prof. L. Stals van het L.U.C. te Diepenbeek, door een scanning electron microscope, heeft aangetoond dat het effectief gaat over puur koper zonder zink noch tin.

- 6/ Slechts het onderste deel van de onderlijnde letters in zichtbaar. De legenden van de voor- en keerzijde zijn eenvoudig te vervolledigen: ERARDVS DE MARKA EPS LEODIEN / IN HOC SIGNO VINCES ANNO 1527.
- 7/ H. FRÈRE, *Le grand brûlé de Stokkem*, in *Jean Elsen* lijst 26, 1980, blz. 2.
- 8/ M. HENDRICKX, *Stokkemse munten*, in *Jean Elsen* lijst 30 1981, blz. 4-5.
- 9/ PH. GANNE, *Note sur la fabrication monétaire en Provence sous le règne de François Ier*, in *Colloque: Rythmes de la production monétaire, 10-12 janvier 1986, Paris. Document de travail*, blz. 163-173. Het aantal exemplaren waarover wij beschikken kan de statistische parallel echter grondig vervalsen.
- 10/ P. HARSIN, *Etudes critiques sur l'histoire de la principauté de Liège 1477-1795, tome II. Le règne d'Erard de la Marck 1505-1538*, Luik 1955, passim.
- 11/ Op. cit. blz. 213.
- 12/ Loc. cit. en *Supplément*, blz. 22.
- 13/ Er is bijvoorbeeld geen verschil in de titulatuur van Joris van Oostenrijk op een stuiver met perron in het centrum van het kruis op de keerzijde (Ch. 479) en zonder perron (Ch. 480).
- 14/ Loc. cit.
- 15/ R. VAN LAERE, *Heraldiek en symboliek in de Sint-Quintinuskerk te Hasselt*, in *Limburg* 64, 1985, blz. 92.

Dit artikel is een vertaling van *Un atelier monétaire Liégeois à Stokkem?* dat werd gepubliceerd in *La vie numismatique*, het tijdschrift van de *Alliance Européenne Numismatique*, jaargang 40, november 1990, blz. 287 tot 304. Overgenomen met toestemming van de auteur en van de hoofdredacteur Jacques Druart. Vertaling door L. Verbist.